

УДК 378.032

DOI: https://doi.org/10.33216/2220-6310-2021-101-2_1-15-32

ДУХОВНО-ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК ДУХОВНО-КУЛЬТУРНА ЦІННІСТЬ ОСВІТИ: ПЕРЕШКОДИ НА ШЛЯХУ РОЗВИТКУ

Т. Л. Антоненко

ORCID 0000-0001-7588-382X

М. В. Безугла

ORCID 0000-0002-9425-0099

У статті дається характеристика духовно-творчого потенціалу студентської молоді як ключової духовно-культурної цінності освіти. Авторами проаналізовані наукові публікації сучасних учених – філософів, психологів, культурологів, педагогів, – присвячені названій проблемі. У статті подано авторське визначення поняття «духовно-творчий потенціал студентської молоді». Акцент зроблений на важливості залучення студентів до здійснення активної творчої діяльності в процесі здобуття ними освіти, що дозволить їм здійснити сходження від отриманих знань, збагачених «відчутим» життєвим досвідом, до всебічного розкриття їх духовно-творчого потенціалу та уможливить усвідомлення ними смислу життя – жити повним життям, наповненим радістю, задоволенням і щастям.

У статті дається характеристика уявлень сучасних учених-педагогів про цілі освіти на початку ХХІ століття, серед яких важливе місце займає орієнтація на творчий саморозвиток цілісної, творчої, ініціативної, високодуховної, високоморальної, висококультурної, високоосвіченої особистості. Особливу увагу в статті приділено характеристиці основних перешкод на шляху розвитку духовно-творчого потенціалу студентської молоді, серед яких особливу увагу слід звернути на різке скорочення ряду гуманітарних дисциплін і занять мистецтвом в навчальних планах університетів, що негативно позначається на розвитку духовно-творчого потенціалу як ключової духовно-культурної цінності освіти студентської молоді.

Ключові слова: *творчість, творчий потенціал, духовно-творчий потенціал, духовно-культурна цінність освіти, активна творча діяльність, цілісна особистість, творча особистість, розвиток.*

Творчість живе в наших спробах упорядкувати навколишній хаос в теперішньому моменті.

Пітер Хіммельман (2019)

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Сьогодні перед студентською молоддю стоїть пріоритетне завдання – знайти себе у світі, який постійно змінюється, зберегти людське обличчя, адаптуватися до умов сучасної дійсності, виховати стійку систему духовно-культурних цінностей освіти, серед яких особливу значимість має розвиток духовно-творчого потенціалу студентської молоді. Названа проблема зберігає свою актуальність в умовах сучасної дійсності, коли життя студентів протікає «в час ціннісно-нормативної невизначеності» (В. Собкін), хаосу повсякденності, в умовах загострення духовної кризи особистості, бездуховності, дегуманізації суспільства, морального нігілізму, домінування ринкових цінностей освіти.

Точна характеристика дійсності дана сучасними філософами М. Підлісним і В. Шубіним (2019). Учені звертають увагу на те, що традиційна система цінностей виявилася перевернутою, люди перетворилися на рабів споживання, для яких божевільна гонитва за їх задоволенням стала нормою життя. Через це людям просто ніколи думати про вічне і високе, їх духовна влада над власною долею значно ослабла. Як справедливо зазначають учені: «Не люди морально приборкали техніку, а техніка продукувала людям свою «мораль», стала породжувати в людині потреби замість того, щоб задовольняти їх у міру людських потреб...» (с. 7).

Слід звернути увагу на висловлену вченими важливу думку про те, що сучасних людей характеризує втрата смислів, втрата цінностей духу, домінування злого початку і, як результат, наявність самовідчуження людяності від людини, іншими словами її розлюднення (Там само, с. 187). Ми повністю поділяємо думку вчених про те, що заняття творчістю можуть стати ефективною «протиотрутою проти агресивного споживацтва», а також потужним джерелом насолоди для студентської молоді (Там само, с. 7–8). Активна творча діяльність дозволить студентам здійснити поступове сходження від отриманих знань, збагачених «відчутим» духовним, моральним, культурним і емоційно-ціннісним досвідом, до всебічного розкриття їх духовно-творчого потенціалу та усвідомленого розуміння смислу життя – жити повним життям, наповненим радістю, задоволенням і щастям, адже, як влучно підмітив В. Короленко, «людина створена для щастя, як птах для польоту».

У даному контексті доречно згадати слова І. Ільїна (1993), який підкреслював, що для виховання духовно-зрячої, сердешної і цілісної

людини з міцним характером вкрай важливо «розжарити в ній якомога раніше духовне «вугілля»: чуйність до всього Божественного, волю до досконалості, радість любові і смак до доброти», це дозволить «пробудити духовність її інстинкту» і зробить можливим її перетворення з матеріально-орієнтованої особистості в цілісну, творчу, духовно-, культурно-, морально-орієнтовану, високоосвічену особистість з розвиненим духовно-творчим потенціалом як ключовою духовно-культурною цінністю освіти (Т. 3, с. 415; Т. 8, с. 563).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Проблема розвитку творчого та духовно-творчого потенціалу особистості розкривається в наукових публікаціях сучасних учених різних областей дослідження. У наукових роботах В. Коновальчук (2017) подана характеристика даного поняття в контексті простору філософії освіти; Л. Соколовська (2004) розглядає актуалізацію духовно-творчого потенціалу особистості як чинник психологічного здоров'я молоді людини; в дослідженні Л. Єлагіної (1998) особлива увага приділяється особливостям розвитку творчого потенціалу вчителя в процесі освоєння педагогічних інновацій; В. Ігнатовою (2000) зроблена спроба виділити ознаки духовно-творчого становлення особистості.

Прямо чи опосередковано акцент на необхідності подолання ряду перешкод на шляху розвитку духовно-творчого потенціалу студентської молоді поставлений в роботах учених-філософів (М. Бердяєв, Е. Ільєнков, І. Ільїн, І. Ільїнський, Х. Ліврага, М. Підлісний, Н. Моїсєєв, М. Нуссбаум, М. Реріх, В. Шубін), культурологів (А. Кармін, П. Шафер), психологів (М. Ролло, В. Франкл), педагогів (А. Андрєєв, Є. Бондарєвська, Є. Зеленов, І. Лернер, А. Лу, К. Робінсон, Г. Селевко, В. Сластьонін, Г. Шевченко та ін.).

Мета статті – дати характеристику основних перешкод на шляху розвитку духовно-творчого потенціалу студентської молоді.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Існує багато публікацій, присвячених дослідженню різних аспектів проблеми розвитку духовно-творчого потенціалу студентської молоді. Але недостатньо розкритим залишається аспект дослідження духовно-творчого потенціалу студентів як ключової духовно-культурної цінності освіти і не визначені основні перешкоди на шляху його розвитку. Тому вважаємо за актуальне розкрити названі аспекти проблеми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Поняття «потенціал» походить від лат. potential – сила, можливість. У Великому енциклопедичному

словнику (1998) потенціал визначається як «джерела, можливості, засоби, запаси, які можуть бути використані для вирішення будь-якої задачі, досягнення певної мети; можливості окремої особи, суспільства, держави в певній галузі» (с. 428). Поняття «потенціал» бере свій початок у філософії Аристотеля, в розумінні якого «actus» (дійсність) і «potential» (можливість) були основою онтологічного розвитку і, відповідно, буття поділялося на «потенційне» і «актуальне». Розвиток же розглядався філософом як процес переходу від можливості до дійсності, а остання завжди передреує першій і лежить в основі її реалізації.

Як зазначає Л. Єлагіна (1998), можна виділити три основні групи зв'язків і відношень, які детально характеризують сутність поняття «потенціал», а саме: *потенціал характеризує минуле* (відображає сукупність властивостей, накопичених людиною в будь-якій діяльності, приймає значення «ресурсу»); *потенціал відображає сьогодення* (мається на увазі практичне застосування і використання людиною наявних здібностей); *потенціал орієнтований на розвиток*, тобто *майбутнє* (представлений як єдність стійкого і зміненого станів, містить в собі як «потенції» елементи майбутнього розвитку людини).

Поняття «творчість», що лежить в основі поняття «духовно-творчий потенціал», деякі вчені визначають, як «діяльність». Зокрема, А. Кармін (2008) підкреслює, що «справжня творчість – це діяльність, яка призводить до якісно нових і соціально значимих результатів...». Вчений акцентує увагу на тому, що самовираження людини можна назвати актом творчості тільки в тому випадку, коли воно вносить в культуру щось нове і значуще (с. 356–357).

У складі складного поняття «духовно-творчий потенціал» лежить поняття «творчий потенціал». Останнє найчастіше визначається як «система особистісних здібностей (винахідливість, уява, критичність розуму, відкритість до всього нового), що дозволяють оптимально змінювати прийоми дій відповідно до нових умов, і знань, умінь, переконань, що визначають результати діяльності (новизну, оригінальність, унікальність підходів суб'єкта до здійснення діяльності), в результаті спонукають особистість до творчої самореалізації та самовдосконалення» (Рындак, 2001).

У нашому дослідженні ми підходимо до проблеми розвитку духовно-творчого потенціалу студентської молоді як духовно-культурної цінності освіти, тобто особистісно-значимого морально-орієнтованого пріоритету в освіті, що сприяє здійсненню студентами найбільш повної самореалізації особистості відповідно до законів Істини, Добра і Краси. В даному контексті видається доречним дати коротку характеристику поняття

«духовно-творчий потенціал», представлений в спеціалізованих дослідженнях сучасних учених.

Значущим для нас є наукове дослідження В. Коновальчук (2017), в якому поняття «духовно-творчий потенціал особистості» визначається як «унікальний ресурс, інтегроване утворення сукупності природних властивостей і здібностей людини, представлених через її актуалізовану потребу і готовність взаємодіяти із зовнішнім світом, жити в суспільстві». В основі цього поняття учений закладає параметр «нескінченної складності», який втілений в унікальності, непередбачуваності способів створення, отримання нових знань, компетенцій, побудові взаємодії зі світом. Як справедливо акцентує увагу вчений, дієво протиставляти себе зовнішньому тиску негативних явищ дійсності і стати законодавцем нового, особистісно значимого, порядку можна завдяки нескінченності і складності особистісного потенціалу (с. 13). Також нам особливо імponує думка вченого про те, що освіту слід в даному контексті розглядати не тільки як процес передачі знань від покоління до покоління, а й як процес осяяння, всеосяжності, творіння, цілісності і цілеспрямованості, орієнтований на сприяння постійному нескінченному розвитку і творчій трансформації особистості студентської молоді. Адже саме поняття «освіта» походить від поняття «світло» (старослов. свѣтъ, свѣтъло)» (Коновальчук 2017, с. 20). Тому під впливом негативних явищ дійсності надзвичайно важливим бачиться пошук шляхів перетворення, просвіти, пробудження студентської молоді світлом і добром в просторі освіти, тобто надання допомоги їй на шляху сходження від нижчих до вищих рівнів духовного пробудження особистості та виховання у студентів духовно-культурних цінностей освіти.

Заслуговує на увагу також наукове дослідження Л. Соколовської (2004), в якому доведено, що актуалізація духовно-творчого потенціалу особистості є чинником психічного здоров'я молоді людини. На думку вченого, прагнення до самоактуалізації і самотрансценденції, прагнення до утвердження гуманістичних цінностей, цінностей родового буття людини є критеріями психологічного здоров'я молоді людини. Інтерес для нашого дослідження представляють виділені Л. Соколовською (2004) психологічні умови, при яких забезпечується ефективна актуалізація духовно-творчого потенціалу особистості. Серед них особливо слід виділити такі:

– активізація внутрішньоособистісних інтеграційних процесів (сприяє внутрішній осмисленості, розумінню себе, допомагає молоді визначитися зі смислами і цінностями її особистого буття, надихає предметно займатися власним розвитком; показником інтегрованості буде прийняття певної міри відповідальності, що проявляється при виникненні на життєвому шляху

проблем, коли прийнята відповідальність визначається ступенем включеності людини в їх вирішення);

– активізація діалектичного мислення особистості (пов'язана зі зверненням до себе, інших людей, світу, що веде до необхідності не тільки прояснювати мету, цінності і смисли, а й мати якийсь «інструмент», який допомагає встановлювати невидимі зв'язки між протилежними «речами» і наводить «порядок» у мисленні);

– психолого-педагогічна підтримка самоорганізації особистості (середовище, в якому можуть реалізуватися попередні умови; його гуманістична цінність полягає в орієнтації на проблеми конкретної особистості, творчо шукає своє місце в житті) (с. 11–12, 21).

Особливий інтерес для нашого дослідження представляє характеристика поняття «духовно-творчий потенціал», представлена В. Ігнатовою (2000). Вчена дає визначення даного поняття, акцентуючи увагу на тому, що задає духовну спрямованість життєдіяльності особистості. За словами вченої, духовно-творчий потенціал – це «сукупність внутрішніх можливостей, потреб, цінностей і засобів досягнення особистістю таких станів свідомості, які гармонізують відносини особистості з навколишньою дійсністю, визначають інтегральний прояв креативної та духовної складової життєдіяльності, і задають відповідну спрямованість процесу становлення особистості» (с. 101). До ознак духовно-творчого потенціалу особистості В. Ігнатова (2000) відносить потребу і можливість в духовно-творчій самореалізації особистості, прагнення і здатність привласнювати загальнолюдські цінності. Вчена підкреслює, що духовно-творчий потенціал виражається в особистісних якостях (відкритість до всього нового, усвідомленням, натхнення, чуйність, безкорисливість, внутрішня гармонія, любов та ін.), які визначають духовно-творче становлення особистості і психологічне здоров'я (с. 248–249).

У сучасному світі, схожому на мозаїку, різні елементи якої розташовані хаотично і позбавлені цілісності, ми є свідками того, як під впливом масштабної технологізації і цифровізації, у людини поступово, крок за кроків формується «фрагментована технічна душа» (В. Розанов), людина перетворюється на «функціонера з фіксацією на споживчих потребах» (В. Коновальчук), стає «розколотою» (І. Льюїс), «порожньою всередині, спустошеною» (В. Франкл, М. Ролло), «підпорядкованою миті, самотньою» (Х. Ліврага), «розлюдненою» (М. Підлісний та В. Шубін), адже здатність відчувати, співчувати, виявляти доброту, співчуття у неї практично не розвивається.

Для виживання людини сьогодні вкрай важливо переорієнтувати сучасну освіту на виховання цілісної, творчої, духовно-, культурно-,

морально-орієнтованої, критично мислячої, ініціативної особистості, на виховання духовно-культурних цінностей освіти студентської молоді, серед яких особливе значення набуває розвиток її духовно-творчого потенціалу. Адже це дозволить студентам пробудитися духовно-, морально, культурно і емоційно-ціннісно, позбавить їх від зацикленості на матеріальному збагаченні і дозволить досягти такого стану свідомості, при якому стане можливим гармонійна взаємодія з навколишнім світом.

Ще Сократ справедливо підкреслював, що сутність освіти – в лікуванні душі людини від помилкових цінностей, зайвої інформації, всього того, що перешкоджає її саморозвитку і самореалізації. В даному контексті доречно згадати слова В. Нікіфорова про те, що «тільки в творчості здійснюється особистість, а її відсутність означає відсутність особистості». Творчий початок притаманний кожній людині, адже людина є образ Творця, істота творча (Бердяев, 2002). Свого часу Д. Шостакович справедливо говорив: «Без вражень, захоплень, натхнення, без життєвого досвіду – немає творчості». Тому сьогодні людям вкрай важливо навчитися використовувати всю творчу міць, адже вона «...робить людей щедрими, життєрадісними, енергійними, сміливими, милосердними і байдужими до накопичення речей і грошей» (Б. Уеланд).

У реаліях сучасної дійсності особливої актуальності набувають слова М. Періха (2017): «Машини відвернули людину від мистецтва мислення. Зараз досить роботів! Для рівноваги Світу потрібно серце, – в цьому указі знаходиться порятунок невідкладний» (с. 267). Думку М. Періха розділяє І. Лільнський, підкреслюючи, що «освічена людина – це людина, здатна до творчості». Вчений акцентує увагу на тому, що сьогодні вкрай важливо навчити студентів не просто заучувати певний матеріал, але, головне, навчити їх розуміти його, усвідомлювати його сутність, творчо переосмислювати і пропускати через призму особистого «відчутого» життєвого досвіду, а це вже творчий акт, результатом здійснення якого стає співпраця, співмислення і творча взаємодія між викладачем і студентом.

І. Лільнський (2002) бачить смисл сучасної освіти в «навчанні творчості, в якому думка і совість, розум і емоції складають єдиний процес пристосування до умов, що змінюються і невідомим умовам таким чином, що при цьому дії людини не втрачали доцільності і поставлені цілі досягалися кращим, найбільш ефективним результатом» (с. 234).

А. Андреев (2015) звертає увагу на те, що в сфері освіти вкрай мало часу студентами приділяється творчому розвитку і саморозвитку, багатомірності мислення, багатомірного інтелекту і мудрості людини, через що сьогодні спостерігається відставання в розвитку інтелекту (с. 6). Вчений виділяє три найбільш значимі цілі освіти. Перша з них – орієнтація

на розвиток духовно-моральної культури, що може стати відправною точкою для виховання людини культури, духовно-моральної, творчої і цілісної особистості зі стійкою системою узгоджених духовно-культурних цінностей освіти, розвиненим інтелектом, розвиненими моральними, емоційними, творчими, комунікативними, організаційними та іншими здібностями (с. 44–45). Думку вченого поділяють багато сучасних педагогів (С. Бондаревська, Є. Зеленов, Г. Шевченко та ін.). Другою, але не менш значущою, системоутворюючою метою освіти вчений бачить виховання особистості творчої і особистості, яка творчо саморозвивається. Думку вченого поділяють І. Лернер, В. Сластьонін, Г. Селевко та ін. Третью метою освіти в XXI столітті В. Андреев називає розвиток і саморозвиток конкурентоспроможної особистості. Точку зору вченого поділяють Л. Мітіна, Ю. Андреева, Е. Хайрулліна та ін. На основі вищесказаного вчений робить висновок, що в умовах сучасної дійсності підвищити якість і цінність вищої освіти студентів можна за рахунок зміщення акцентів в освіті в бік творчого саморозвитку молоді (с. 46–53).

В даному контексті слід звернути увагу також на слова М. Підлісного і В. Шубіна (2019) про те, що творчість – це «доля людини», «найбільший акт життя, джерело духовної насолоди» (с. 125). Учені справедливо підкреслюють, що творчість є активним засобом розвитку цілісної, творчої, високодуховної, висококультурної, високоморальної, високоосвіченої особистості студентської молоді. Заняття творчістю допомагають молоді подолати відчуження між людьми, тобто сприяє їх об'єднанню в певну цілісність. Слід зробити акцент на тому, що творчість має гуманістичну цінність, тільки «якщо вона спрямована на розвиток і збагачення життя новим змістом і тими якостями, які служать розвитку сутнісних сил людини і не ставлять під загрозу буття ні самої людини, ні майбутнє всього світу» (Підлісний та Шубін, 2019, с. 94). Виходячи з того, що творчість є проявом діяльної сутності людини, необхідно щоб фундаментом цієї активної творчої діяльності були духовно-культурні цінності освіти як основа для трансляції цінностей духовної культури.

На основі аналізу наукових публікацій названих учених, ми дійшли висновку, що сьогодні одним із пріоритетних цілей освіти має стати виховання цілісної, активної, творчої, критично мислячої, ініціативної, відкритої всьому новому, високодуховної, високоморальної, висококультурної, високоосвіченої особистості, що відчуває яскраво виражену потребу в здійсненні активної творчої діяльності. Результатом творчої діяльності стане розвиток духовно-творчого потенціалу як особистісно-значимого морально-орієнтованого пріоритету в освіті студентської молоді, який буде визначати лінію її поведінки і сприятиме

здійсненню нею найбільш повної самореалізації в усіх сферах життєдіяльності відповідно до законів Істини, Добра і Краси.

Духовно-творчий потенціал студентської молоді – це сукупність потреб, цінностей, здібностей і якостей особистості, які спонукають її до здійснення творчого саморозвитку та самореалізації, що дозволить студентам зробити перший крок на шляху досягнення ними стану постійного духовного пробудження, пробудження культури почуттів і культури поведінки особистості. Реалізація духовно-творчого потенціалу студентської молоді здійснюється в процесі активної творчої діяльності, яка сприяє розширенню «відчутого» життєвого досвіду студентів як основи формування «нового» – цілісного і гармонійного, духовно-культурного, духовно-морального, емоційно-чуттєвого світогляду і світовідношення; мотивує їх обрати вектором подальшого розвитку духовно-культурний спосіб життя, сприяє вихованню у них стійкої системи духовно-культурних цінностей освіти.

Але в умовах сучасної дійсності існує ряд перешкод, які заважають ефективному розвитку творчого потенціалу студентської молоді як духовно-культурної цінності освіти. Їх можна умовно розділити на дві групи.

До першої групи перешкод можна віднести ті з них, які відображають особливості нової реальності здійснення процесу освіти. Це необхідність працювати в умовах постійного перевантаження, високого рівня стресу, напруженості, невпевненості в майбутньому; ринковий вектор освіти, у зв'язку з чим практично не приділяється уваги вихованню її духовно-культурних цінностей; скорочення можливостей «живого діалогу» між викладачами і студентами; відсутність детально-опрацьованого, чіткого механізму організації навчального процесу в університеті в умовах пандемії в рамках дистанційного формату освіти; поверхневий характер освіти (інформація подається в стислому вигляді, часу на глибоке вивчення матеріалу в повній мірі не вистачає).

До другої групи можна віднести ті перешкоди, які є наслідком наявності серйозних проблем у сфері освіти, пов'язаних зі скороченням можливостей для творчого розвитку особистості. До них, перш за все, відносяться такі: наявність протиріч у сфері освіти між можливостями навчального процесу в творчому розвитку особистості і їх безпосередньою реалізацією; значне скорочення ряду гуманітарних дисциплін і занять мистецтвом в навчальних планах університетів; зниження рівня пізнавального інтересу як студентів, так і викладачів через відсутність «атмосфери свята» так необхідної для розвитку творчої особистості і, як результат, учасники навчального процесу практично перестали відчувати

почуття задоволення і радості від своєї діяльності; низька вмотивованість і слабо виражена потреба студентської молоді в здійсненні активної творчої діяльності.

Звернемося до більш докладної характеристики деяких з них. Перш за все, слід звернути увагу на те, що всі учасники процесу отримання освіти сьогодні зіткнулися з необхідністю працювати в умовах постійного перевантаження, стресу, напруги, невпевненості в майбутньому; з нерозумінням як правильно організувати навчальний процес таким чином, щоб досягти ефективної взаємодії всіх його учасників в умовах впровадження нових технологій освіти – дистанційної, відкритої, e-learning, long-life education. Більш того, технологізація і цифровізація освіти, які, при всіх своїх перевагах забезпечення студентів можливістю легко і швидко відшукати потрібну інформацію, мають ряд недоліків. Слід зробити акцент на тому, що сьогодні стала чітко помітна значна різниця в рівні володіння інформаційними технологіями між учасниками навчального процесу (викладачами і студентами), як результат, витрата зайвого часу на вирішення технічних проблем (підключення студентів, видалення з груп тощо). Раніше ці моменти не були помітні і згладжувалися можливістю пояснити незрозуміле в аудиторії і наочно.

Студенти зазнають труднощі у виділенні головного серед величезного масиву інформації, який їм потрібно опрацювати. Їм складно і часто просто немає бажання аналізувати і критично переосмислювати прочитане, синтезувати інформацію, підходити творчо до вирішення того чи іншого завдання, робити оригінальні висновки, адже можна просто знайти правильну відповідь в мережі, через це рівень отриманих знань носить поверхневий характер. На це свого часу звернув особливу увагу І. Льїнський (2006): «... часто-густо він (студент) знає слова і назви явищ, подій, процесів, але не їх зміст, не їхній глибинний смисл. Знання сутності предмета часто-густо підміняється знанням його назви, яке і приймається за розуміння. Насправді це ілюзія знання, або ілюзія розуміння ... » (с. 7).

Слід зазначити, що дистанційне навчання надало студентам можливість продовжувати навчання навіть в умовах пандемії, спілкуватися з викладачами, іншими студентами, які перебувають далеко один від одного, але значно підвищило фізичне навантаження. Як результат, спостерігається виникнення серйозних проблем зі здоров'ям в учасників навчального процесу; постійне перевтомлення та різке підвищення рівня тривожності та стресу через перенасичення процесу навчання для студентів значно збільшеним об'ємом письмових завдань, для викладачів – підготовкою додаткових навчальних файлів і документів, раніше не потрібних зовсім в такому обсязі. Свою роль зіграла необхідність

виконувати завдання в стислі терміни в незвичному форматі (замість «живого діалогу декількох душ, які здатні відчувати і співчувати одне одному» – «безлике спілкування online «цифрових емігрантів» і «цифрових аборигенів» (Prensky, 2001, 2013). Як результат, значно знизився рівень пізнавального інтересу, а відповідно і цінність самої освіти для всіх учасників навчального процесу. Більше того, процес отримання освіти в значній мірі практично позбувся одного з найважливіших складових – багато його учасників перестали отримувати від процесу навчання задоволення, звідси і небажання виконувати завдання, зниження активності участі на заняттях, небажання проявляти ініціативу, значно знизився рівень умотивованості студентів здійснювати активну творчу діяльність, що негативно позначається на ставленні до освіти і цінність її значно знижується.

Ще однією причиною, яка перешкоджає ефективному розвитку духовно-творчого потенціалу студентської молоді є наявність протиріч в сфері освіти між «можливостями навчального процесу в творчому розвитку особистості і їх реалізацією, використанням» (Кравчук, 1992).

Слід зазначити, що в умовах сучасної дійсності викликає глибоку стурбованість той факт, що сьогодні спостерігається значне скорочення ряду гуманітарних дисциплін і занять мистецтвом в навчальних планах університетів. Але ж саме гуманітарні дисципліни і заняття мистецтвом перешкоджають перетворенню студентської молоді на «клієнтів корпорацій, нездатних до творчої діяльності» і «фахівців-роботів з технічною душею, не здатних проявляти почуття». Більше того, вивчення гуманітарних дисциплін і заняття мистецтвом сприяють вихованню фахівців, орієнтованих на здійснення активної творчої діяльності, в результаті чого відбувається розвиток духовно-творчого потенціалу студентів та їх саморозвиток як цілісної, творчої, високодуховної, високоморальної, високоосвіченої, критично мислячої, ініціативної особистості. Вони стимулюють творчий саморозвиток та самореалізацію особистості, сприяють розширенню «відчутого» досвіду студентів (духовного, культурного, морального, емоційно-ціннісного), стимулюють розвиток «самої дорогоцінної здатності, яка становить необхідний момент творчо-людського ставлення до навколишнього світу – творчої уяви або фантазії» (Ильєнков, 1984), завдяки чому молодь вчиться мислити і бачити світ, а не просто дивитися на нього. Як відомо, здатність фантазувати і уявляти – це те, що відрізняє людину від тварини. Лін Ютань дуже точно передала сутність дару уяви, зазначивши, що застосовуючи його ми ніби-то накидаємо вуаль краси над буденним світом і змушуємо її «розвіюватися в хвилях нашої естетичної насолоди».

Слід підкреслити особливу значимість гуманітарних дисциплін і мистецтва в об'єднанні суспільства і подоланні відчуження між людьми. Як зазначає відомий культуролог Д. Пол Шафер в монографії «Епоха культури» (2014), «мистецтво та гуманітарні науки привносять відчуття наповненості і щастя в життя людини тому, що вони зачіпають глибокі процеси і людина вдосконалюється, спонукувана натхненням ... вони роблять багато для об'єднання людей, спільнот і суспільства в цілому в часі і просторі, в першу чергу, даючи більш сильне відчуття ідентичності, цілі, приналежності, єднання і власної цінності ... вони спонукають нас прагнути до більш високих цінностей і досягати досконалості» (с. 47–49).

Думку П. Шафера поділяє М. Нуссбаум. У своїй книзі «Не заради прибутку» (2014) вчений звертає особливу увагу на те, що життя сучасної людини протікає в умовах неоголошеної кризи освіти, коли країни в своїй жадобі прибутку позбавляються від певних навичок, які прищеплюють гуманітарні дисципліни і мистецтво, зокрема, від «здатності до критичного мислення, яка готує людину до самостійних дій і розумного опору сліпій силі традицій і авторитетів», вміння ставити себе на місце інших (с. 9). Також учений попереджає нас про можливість перетворення повноцінних громадян різних країн світу, які здатні мислити самостійно, мають свою критичну думку, здатні виявляти співчуття і чути інших, в «покоління корисних машин» (с. 14).

Точку зору П. Шафера і М. Нуссбаум поділяють К. Робінсон і А. Лу (2016), які значимість гуманітарної освіти та мистецтва вбачають у тому, що вони «розширюють і поглиблюють розуміння учнями навколишнього світу – його різноманітності, складності та традицій. Вони покликані розширити наші знання про те, що у нас спільного з іншими людьми, часом сильно віддаленими від нас у часі і просторі і живуть в абсолютно інших культурах. Крім того, вони розвивають здатність критичного осмислення свого часу і культури» (с. 18).

Ми повністю поділяємо думки вищевказаних учених про значущу роль гуманітарних дисциплін і занять мистецтвом в процесі отримання освіти, адже саме вони орієнтовані на виховання у студентів культури поведінки, культури почуттів, духовної культури, духовно-культурних цінностей освіти. Вони вчать студентів мислити широко, розвивають здатність до діалогу (вмінню чути і слухати один одного, співпрацювати, тобто співмислити і спів-творити), вміння бути відкритим всьому новому і здатність стійко протистояти негативним явищам дійсності, спираючись на власний розширений «відчутний» досвід (духовний, культурний, моральний і емоційно-ціннісний). На наш погляд, впровадження елементів творчості та художньої освіти в навчальний процес, збільшення кількості гуманітарних

дисциплін і занять мистецтвом безсумнівно дозволить розкрити в повному обсязі духовно-творчий потенціал студентської молоді.

Висновки. На основі вищесказаного, ми дійшли висновку про те, що розвиток духовно-творчого потенціалу студентської молоді як духовно-культурної цінності освіти дозволить їй навчитися протистояти негативним явищам дійсності, буде сприяти розвитку у студентів навичок творчого критичного мислення, значно розширить їх «відчутий» життєвий досвід через залучення до цінностей духовної культури, допоможе їм навчитися відчувати задоволення від простих повсякденних речей і буде сприяти їх перетворенню на цілісну, творчу, ініціативну, критично мислячу, високодуховну, висококультурну, високоморальну, високоосвічену особистість. Іншими словами, розвиток духовно-творчого потенціалу студентської молоді як духовно-культурна цінність освіти стане першим кроком на шляху досягнення студентською молоддю стану постійного духовного пробудження і усвідомлення істинної цінності освіти, яка, на наш погляд, полягає в отриманні усвідомлених, пропущених через призму власного життєвого досвіду знань, які допоможуть студентам повноцінно самореалізуватися в житті, прийти до розуміння істинного смислу життя – жити повним щасливим життям і цінувати кожну його мить.

Література

1. Андреев В. И. Педагогическая эвристика для творческого саморазвития многомерного мышления и мудрости: монография. Казань : Центр инновационных технологий, 2015. 288 с.
2. Бердяев Н. Духовное состояние современного мира. Изд-во «Фолио», 2002.
3. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Большая Рос. энцикл.; Санкт-Петербург : Норинт, 1997, 1999, 2001, 2004. 1456 с.
4. Елагина Л. В. Развитие творческого потенциала учителя в процессе освоения педагогических инноваций: автореф. дис. ... канд. пед. н. Оренбург, 1998. 22 с.
5. Игнатова В.В. Педагогические факторы духовно-творческого становления личности в процессе социализации и условия их реализации: дис. ... д-ра пед. наук; специальность 13.00.01. URL: <https://www.dissercat.com/content/pedagogicheskie-factory-dukhovno-tvorcheskogo-stanovleniya-lichnosti-v-protsesse-sotsializat> (дата звернення: 27.03.2021).
6. Ильенков Э. В. Искусство и коммунистический идеал. Москва : Искусство, 1984.
7. Ильин И. Собрание сочинений: в 10 т. Т.3. Москва : Русская книга, 1993.
8. Ильин И. Собрание сочинений: в 10 т. Т.8. Москва : Русская книга, 1993.
9. Ильинский И.М. Образовательная революция. Москва : Изд-во Моск. гуманитар.-соц. акад., 2002. 592 с.
10. Кармин А.С. Философия : учебник для вузов. 2-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 560 с.

11. Коновальчук В.І. Розвиток творчого потенціалу особистості в просторі освіти: автореф. дис. ... д-ра філос. наук; спеціальність – 09.00.10 – філософія освіти. Київ, 2017.
12. Кравчук П. Ф. Формирование творческого потенциала личности в системе высшего образования: автореф. дис. ...д-ра филос. наук; специальность: 22.00.06 — социология культуры, образования, науки. Москва, 1992. URL: <http://cheloveknauka.com/formirovanie-tvorcheskogo-potentsiala-lichnosti-v-sisteme-vysshego-obrazovaniya> (дата обращения: 26.03.2021).
13. Мысль и мышление: Учение Живой Этики о мысли, мышлении и передаче мысли / сост.: Л. Г. Васильевых; под ред. С. Л. Крука. Хмельницкий, Подольский культурно-просветительский Центр им. Н. К. Рериха, 2017. 416 с.
14. Нуссбаум М. Не ради прибыли: зачем демократии нужны гуманитарные науки / пер. с англ. М. Бендет; под науч.ред. А. Смирнова; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». Москва : Изд. дом Высшей школы экономики, 2014. 192 с.
15. Подлесный М. Н., Шубин В. И. Аксиология. Избранные этюды: монография. Днепр : ЛИРА, 2019. 204 с.
16. Розанов В. В. Мысли о литературе. Москва, 1993.
17. Ролло Мэй. Человек в поисках смысла. Москва: Институт общегуманитарных исследований, 2013. 224 с.
18. Рындак В. Г. Творческий потенциал личности. *Творчество. Краткий педагогической словарь*: учебно-методическое пособие. Москва, Педагогический вестник, 2001. 84 с. <https://didacts.ru/termin/tvorcheskii-potencial-lichnosti.html#all> (дата звернення: 27.03.2021).
19. Соколовская Л. Б. Актуализация духовно-творческого потенциала личности как фактора психологического здоровья молодого человека: автореф. дис. ... канд. психол наук; специальность 19.00.01 - Общая психология, психология личности, история психологии. ГОУ ВПО «Сибирский государственный технологический университет». Красноярск, 2004. 28 с.
20. Франкл В. Быть человеком означает найти смысл. 100 главных слов. Сост. Э. Лукас. Пер с нем. М. Виноградовой. Москва: Никеа, 2018. 168 с.
21. Химмельман Питер. Выпусти меня: как раскрыть творческий потенциал и воплотить идеи в жизнь. Сер. Книги для творческих людей / пер. А.В. Зиберовой. Москва: Эксмо, 2019. 256 с.
22. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon. 2001. 9(5–6); 10(1–6).
23. Prensky M. Our Brains Extended. 2013. URL: <http://www.ascd.org/publications/educational-leadership/mar13/vol170/num06/Our-Brains-Extended.aspx>,свободный (дата звернення: 14.03.2021).
24. Schafer D. Paul The Age of Culture, 231. A New Road Book. Rock’s Mill Press. 2014.

References

1. Andreev, V. I. (2015). *Pedagogicheskaya evristika dlya tvorcheskogo samorazvitiya mnogomernogo myshleniya i mudrosti*: monografiya [Pedagogical heuristics for creative self-development of multidimensional thinking and wisdom: monograph], 288. Kazan: Center for Innovative Technologies (rus).

2. Berdyaev, N. (2002). *Dukhovnoe sostoyanie sovremennogo mira [Spiritual state of the modern world]*. Folio (rus).
3. Prokhorov, A. M. (Ed.) (2004). *Bolshoy entsiklopedicheskiy slovar [Big Encyclopedic Dictionary]*. (2-d ed., 1456). Saint-Petersburg: Norint (rus).
4. Elagina, L. V. (1998). *Razvitiye tvorcheskogo potentsiala uchitelya v protsesse osvoiniya pedagogicheskikh innovatsiy [Development of teacher's creative potential in the process of mastering pedagogical innovations]*. (Abstract of Candidate of Pedagogical Sciences Thesis), 22. Orenburg (rus).
5. Ignatova, V. V. (2000). *Pedagogicheskie faktory dukhovno-tvorcheskogo stanovleniya lichnosti v protsesse sotsializatsii i usloviya ikh realizatsii [Pedagogical factors of the spiritual and creative formation of the individual in the process of socialization and the conditions for their implementation]*. (Doctor of Pedagogical Sciences Thesis). Retrieved from <https://www.dissercat.com/content/pedagogicheskie-faktory-dukhovno-tvorcheskogo-stanovleniya-lichnosti-v-protsesse-sotsializat> (date of appeal: 27.03.2021) (rus).
6. Iyenko, E. V. (1984). *Iskusstvo i kommunisticheskiy ideal [Art and the communist ideal]*. Moscow: Iskusstvo (rus).
7. Iyin, I. (1993). *Sobranie sochineniy [Collected Works]*: in 10 vol. Vol. 3. Moscow: Russkaya kniga (rus).
8. Iyin, I. (1993). *Sobranie sochineniy [Collected Works]*: in 10 vol. Vol. 8. Moscow: Russkaya kniga (rus).
9. Iyinsky, I. M. (2002). *Obrazovatel'naya revolyutsiya [Educational revolution]*, 592. Moscow: Publishing House of Moscow Humanitarian Social Academy (rus).
10. Karmin, A. S. (2009). *Filosofiya: uchebnik dlya vuzov [Philosophy: textbook for universities]*. (2-d ed., 560). Saint-Petersburg: Piter (rus).
11. Konovalchuk, V. I. (2017). *Rozvitok tvorchogo potentsialu osobistosti v prostori osviti [Development of creative potential for specialness in the space of education]*. (Abstract of Doctor of Philosophical Sciences Thesis). Kyiv (ukr).
12. Kravchuk, P. F. (1992). *Formirovaniye tvorcheskogo potentsiala lichnosti v sisteme vysshego obrazovaniya [Formation of the creative potential of the individual in the higher education system]*. (Abstract of Doctor of Philosophical Sciences Thesis). Moscow. Retrieved from <http://cheloveknauka.com/formirovaniye-tvorcheskogo-potentsiala-lichnosti-v-sisteme-vysshego-obrazovaniya> (date of appeal: 26.03.2021).
13. Kruk, S. L. (Ed.). (2017). *Thought and thinking: Teaching of Living Ethics about thought, thinking and transmission of thought [Mysl i myshlenie: Uchenie Zhivoy Etiki o mysli, myshlenii i peredache mysli]*, 416. Compiled by L. G. Vasilievych. Khmelnytsky, Podolsk Cultural and Educational Center named after N. K. Roerich (rus).
14. Nussbaum, M. (2014). *Ne radi pribyli: zachem demokratii nuzhny gumanitarnye nauki [Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities]*, 192. Translation from English by M. Bendet; A. Smirnov (ed.); National Research University "Higher School of Economics". Moscow (rus).
15. Podlesnyi, M. N., & Shubin, V. I. (2019). *Aksiologiya. Izbrannyye etudy: monografiya [Axiology. Selected etudes: monograph]*, 204. Dnepr: LIRA (rus).

16. Rozanov, V. V. (1993). *Mysli o literature [Thoughts on literature]*. Moscow (rus).
17. Rollo, M. (2013). *[Chelovek v poiskakh smysla] Man's Search for Himself*. Translation from German. Moscow: Institute of General Humanitarian Research (rus)
18. Ryndak, V. G. (2001). Tvorcheskiy potentsial lichnosti [The creative potential of the individual]. *Tvorchestvo. Kratkiy pedagogicheskiy slovar': uchebno-metodicheskoe posobie*. Moscow. Retrieved from <https://didacts.ru/termin/tvorcheskii-potencial-lichnosti.html#all> (date of appeal: 27.03.2021) (rus).
19. Sokolovskaya, L. B. (2004). Aktualizatsiya dukhovno-tvorcheskogo potentsiala lichnosti kak faktora psikhologicheskogo zdorov'ya molodogo cheloveka [Actualization of the spiritual and creative potential of the individual as a factor in the psychological health of a young person]. (Abstract of Candidate of Psychological Sciences Thesis), 28. ГОУ ГОУ ВПО "Siberian State Technological University". Krasnoyarsk (rus).
20. Frankl, V. (2018). *Byt chelovekom oznachaet nayti smysl. 100 glavnykh slov [Being human means finding meaning. 100 main words]*, 168. Compiled by E. Lucas. Translation from German by M. Vinogradova. Moscow: Nikea (rus).
21. Himmelman, P. (2019). *Vypusti menya: kak raskryt tvorcheskiy potentsial i voplotit idei v zhizn [Let Me Out: Unlock Your Creative Mind and Bring Your Ideas to Life]*, 256. Translation by A. V. Ziberova. Moscow: EKSMO (rus).
22. Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon*, 9 (5–6); 10 (1–6) (eng).
23. Prensky, M. (2013). *Our Brains Extended*. Retrieved from <http://www.ascd.org/publications/educational-leadership/mar13/vol70/num06/Our-Brains-Extended.aspx>, свободный (date of appeal: 14.03.2021) (eng).
24. Schafer, D. Paul (2014). *The Age of Culture*, 231. A New Road Book. Rock's Mill Press (eng).

ДУХОВНО-ТВОРЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ КАК ДУХОВНО-КУЛЬТУРНАЯ ЦЕННОСТЬ ОБРАЗОВАНИЯ: ПРЕПЯТСТВИЯ НА ПУТИ РАЗВИТИЯ

Т. Л. Антоненко, М. В. Безуглая

В статье дается характеристика духовно-творческому потенциалу студенческой молодежи как ключевой духовно-культурной ценности образования. Авторами проанализированы научные публикации современных ученых – философов, психологов, культурологов, педагогов, – посвященные данной проблеме. В статье представлено авторское определение понятия «духовно-творческий потенциал студенческой молодежи». Акцент сделан на значимости привлечения студентов к осуществлению активной творческой деятельности в процессе получения ими образования, что позволит им совершить восхождение от полученных знаний, обогащенных «прочувствованным» жизненным опытом, к всестороннему раскрытию их духовно-творческого потенциала и сделает возможным осознание ими смысла жизни – жить полной жизнью, наполненной радостью, удовольствием и счастьем.

В статье дается характеристика представлений современных ученых-педагогов о целях образования в начале XXI века, среди которых важное место занимает ориентация на творческое саморазвитие целостной, творческой, инициативной, высокодуховной, высоконравственной, высококультурной, высокообразованной личности. Особое внимание в статье уделено характеристике основных препятствий на пути развития духовно-творческого потенциала студенческой молодежи, среди которых особое внимание следует обратить на резкое сокращение ряда гуманитарных дисциплин и занятий искусством в учебных планах университетов, что негативно сказывается на развитии духовно-творческого потенциала как ключевой духовно-культурной ценности образования студенческой молодежи.

Ключевые слова: творчество, творческий потенциал, духовно-творческий потенциал, духовно-культурная ценность образования, активная творческая деятельность, целостная личность, творческая личность, развитие.

SPIRITUAL AND CREATIVE POTENTIAL OF STUDENT YOUTH AS A SPIRITUAL AND CULTURAL VALUE OF EDUCATION: OBSTACLES TO DEVELOPMENT

T. L. Antonenko, M. V. Bezuhla

The article describes the spiritual and creative potential of students as a key spiritual and cultural value of education. The author has analyzed scientific publications of modern scientists-philosophers, psychologists, culturologists, educators, devoted to this problem. The article presents the author's definition of the concept "spiritual and cultural potential of students". The emphasis is placed on the importance of attracting students to the implementation of active creative activity in the process of their education, which will allow them to make an ascent from the knowledge gained, enriched with "felt" life experience, to a comprehensive disclosure of their spiritual and creative potential and will make it possible for them to realize the meaning of life, i.e. to live a full life filled with joy, pleasure and happiness.

The article provides a characteristic of the ideas of modern scientists-educators about the goals of education at the beginning of the 21st century, among which the focus on the creative self-development of a holistic, creative, initiative, highly spiritual, highly moral, highly cultured, highly educated personality occupies an important place. Particular attention in the article is paid to the characteristics of the main obstacles to the development of the spiritual and creative potential of students. Among them special attention should be paid to the sharp reduction in the number of humanitarian disciplines and art classes in the curricula of universities, which negatively affects the development of spiritual and creative potential as a key students' spiritual and cultural value of education.

Key words: Creativity, creative potential, spiritual and creative potential, spiritual and cultural value of education, active creative activity, integral personality, creative personality, development.

Антоненко Тетяна Леонардівна – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна). E-mail: tl.antonenko@gmail.com

Антоненко Татяна Леонардовна – доктор психологических наук, профессор, профессор кафедры педагогики Восточноукраинского национального университета имени Владимира Даля (г. Северодонецк, Украина). E-mail: tl.antonenko@gmail.com

Antonenko Tetiana Leonardivna – Doctor of Psychological Sciences, Professor, Professor of the Pedagogy Department, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine). E-mail: tl.antonenko@gmail.com

Безугла Мілена В'ячеславна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Науково-дослідного Інституту духовного розвитку людини, Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна). E-mail: milenabezuglaya738@gmail.com

Безуглая Милена Вячеславна – кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник Научно-исследовательского Института духовного развития человека, Восточноукраинского национального университета имени Владимира Даля (г. Северодонецк, Украина). E-mail: milenabezuglaya738@gmail.com

Bezuhla Milena Vyacheslavna – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Education), Senior Scientific Worker of the Scientific Research Institute of Spiritual Development of Man, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine). E-mail: milenabezuglaya738@gmail.com